

ЮЗУ „НЕОФИТ РИЛСКИ” - БЛАГОЕВГРАД
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за придобиване на образователна и научна
степен „Доктор“

Област на Висшето образование 3. Социални,
стопански и правни науки. Професионално направление: 3.2
Психология.

Научна специалност: Педагогическа и възрастова
психология.

на тема:

Самооценка и самоконтрол на учениците от 7 до 12 години

Докторант: Димитрула Евангелос Косина

Научен ръководител: доц. д-р Мария Мутафова

Благоевград 2021 г.

Дисертацията съдържа увод, три глави, изводи и препоръки за практиката, приноси, литература и приложение.

Обемът на дисертацията е 139 страници. Онагледена е с 38 таблици и 2 фигури.

Литературата съдържа 128 източника на латиница.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 29.10.2021 г. от 15.30 часа в зала 1210 А на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград, на открито заседание на Научното жури.

Увод

Разнообразието от дефиниции на термина самооценка и наличието на взаимовръзка със самоконтрола на личността в психологичната литература създава възможности за изследвания (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Изучаването на взаимовръзката между самооценката и комуникативните стратегии показва, че лицата с ниска самооценка се ориентират в общуването към защита от критика и несъгласие; характеризират се с преживяване на потиснатост и тревожност; с по-голяма конформност към мнението на другите; с неувереност във възможностите за достигане на собствените жизнени планове; с чувство на некомпетентност в социалните взаимоотношения (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989, pp. 59 - 63; Mutafova, 2015; Orakova, 2000, p. 59; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Лицата с висока самооценка възприемат себе си като самоуверени, талантиливи, способни да бъдат лидери и да се самоизразяват; да чувстват лекота и непринуденост в социалните взаимоотношения; да демонстрират сигурност в себе си и готовност да вложат усилия за постигане на целите си (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989, pp. 59 - 63; Mutafova, 2015; Orakova, 2000, p. 59; Stoyanova & Peneva, 2014).

Изследванията показват, че лицата с висока самооценка запомнят и използват релевантна на “Аз”-а информация по-често след успех, докато лицата с ниска самооценка я използват след неуспех (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989, pp. 59 - 63; Mutafova, 2015; Orakova, 2000, p.

59; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). Лесната податливост на реакции на заучена безпомощност при лицата с ниска самооценка се дължи на активирането на самооценъчни данни с негативно съдържание, при което се получава силно генерализиране на неуспеха и отказ от активно справяне с него (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989, pp. 59 - 63; Mutafova, 2015, Orakova, 2000, p. 59; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Така самооценката, чрез активираната и преработвана с нейна помощ информация, е когнитивен регулатор на личната компетентност и ресурси, които човек може да вложи при дадени обстоятелства. Системата от самооценки на личността получава свойството да се самоподдържа и трудно се поддава на изменение. Формират се устойчиви стратегии на развитие и използване на личната компетентност, като в този смисъл е и ролята на самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Zografova, 2008; Tair, 2006; Stoyanova, 2010; Velichkov, 1989, pp. 59 - 63; Orakova, 2000, pp. 58-59; Mutafova, 2014, 2015).

Терминът глобална самооценка в англоезичната научна литература се превежда като „self-esteem“. Глобалната самооценка е относително устойчива (Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014, p. 91). Съществуват отделни термини: самооценка (self-assessment) и самоуважение (self-respect), които са силно зависими структурни компоненти на самосъзнанието на личността (Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova & Peneva, 2014, p. 90).

В съвременната образователна практика се актуализира проблема за връзката между нивото на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и самоконтрола на 7-12 годишните ученици.

Различните нива на глобална самооценка и на самоконтрол на учениците от 7-12 години са в основата на ефективността им.

Целта на дисертацията е да се изследват връзките между различните нива на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрол на учениците от 7-12 години.

ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНИ ВЪЗГЛЕДИ

1.1. Исторически възгледи

Човешката интелигентност може да се измерва преди някакво действително постижение.

Дж.Кетъл в началото на века създава собствена батерия от сетивни и моторни тестове. Когато обаче те се прилагат на студенти, се оказват, че между тези мерки за "интелигентност" и оценките, които студентите имат в университета, няма корелация (Cattell, 1940; 1963; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

Следователно тя не е свързана с академичните постижения на обучаваните. Психолозите биха могли да приемат това изненадващо заключение или да поставят под съмнение валидността точно на тези конкретни измервания за интелигентност. Те избират втората позиция и това води до разработването на нови стратегии за изследване на интелигентността (Cattell, 1940; 1963; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

Приносът на А.Бине към измерването на интелигентността е, че с помощта на колегата си Т.Симон, разработва нова стратегия за измерване на интелигентността. Първият им тест за интелигентност е публикуван през 1905г. и се оказва толкова популярен, че много бързо претърпява няколко ревизии (Binet & Simon, 1905; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

А.Бине и Т.Симон поставят началото на няколко процедури в своите тестове, които все още характеризират тестирането на интелигентността (Binet & Simon, 1905; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011). Първо, тестовете им

поставят на изследваните лица сложни задачи. Те компилират хиляди тестови дейности за учениците, опитвайки се да представят обхвата от задачи, който действително е включен в училищната работа. Тестът се прилага индивидуално от изследовател, който поставя задачите и въпросите за ученика. Процесът може да отнеме няколко часа. Първите айтеми са лесни и с напредването на теста се усложняват. Тестът продължава дотогава, докато ученикът не успее да даде правилния отговор (Binet & Simon, 1905; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

Второ, А.Бине и Т.Симон установяват широки норми за представянето на теста. С други думи, те прилагат тестовите айтеми на голям брой ученици, за да определят средното равнище. Тогава резултатът на даден ученик може да се сравни с тези норми и да се интерпретира като попадащ над тях, под тях или по средата (Binet & Simon, 1905; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

Трето, двамата изследователи показват, че тестовете им са валидни, т.е., че постигат целта си - да идентифицират ученици, които са неспособни да се възползват от обикновеното обучение. Авторите събират голямо разнообразие от възможни айтеми и ги прилагат на много деца (Binet & Simon, 1905; Mavrodiev, 2015; Stoyanova, 2011).

1.1.1. Концептуализация на интелигентността - други подходи

Според Ж.Пиаже интелигентността на хората е адаптация. Животът е непрекъснат процес на създаване на все по-сложни форми и прогресивно балансиране на тези

форми със средата (Buskist & Gerbing, 1990. Mavrodiev, 2015; Mutafova, 2007).

Ж.Пиаже разглежда развитието като адаптация. Започвайки с простите рефлексии, дадени им по рождение, хората постепенно променят репертоара си на поведение, за да посрещнат изискванията на средата, като си взаимодействат с нея в някаква дейност. В процеса на адаптация и самоадаптация се реализира както процесът на познанието, така и процесът на самопознанието. Процесът на саморазвитието е свързан с възможността на хората да конструират серии от “схеми” - концепти или модели - за справяне с техния свят. “Схеми” е термин, който Ж.Пиаже използва за когнитивни структури, които хората си създават, когато трябва да се справят в типична за тяхната среда ситуация. Така, според Ж.Пиаже, важна е не толкова информацията, която получават хората, а схемата или мисловната рамка, с която те ще я интерпретират (Buskist, & Gerbing, 1990; Mavrodiev, 2015; Mutafova, 2007).

Адаптацията включва два процеса: асимилация и акомодация. Асимилацията е процесът на приемане на нова информация и интерпретирането ѝ по такъв начин, че тя да съвпадне със сегашния модел за света. Хората обикновено разтягат схемата колкото се може повече, за да съвпадне с новите наблюдения. Но живота често неизбежно ги изправя пред факта, че някои от наблюденията им просто не отговарят на сегашните им схеми. В такъв случай балансът се нарушава. В резултат на това хората са принудени да реорганизируют представата си за света в съответствие с новия опит. Така, в процеса на онтогенетичното си развитие, те са заставени да създават все по-добри схеми за света. Акомодацията е процесът на промяна на дадена схема по посока на по-пълно съответствие с реалността. Асимилацията

е съвпадението на новите опити със старите, а акомодацията е съвпадението на старите и новите опити. В резултат на баланса между акомодацията и асимилацията се установява равновесието. Когнитивното развитие, според Ж.Пиаже е белязано от редуващи се етапи на равновесие и нарушаване на равновесието. Всеки стадий има определен набор от схеми, които са в относително равновесие в някой момент от развитието на човека. Стадиален е и процесът на саморазвитието и самопознанието (Buskist & Gerbing, 1990; Mavrodiev, 2015; Mutafova, 2007).

1.1.2 Информационно-процесуален подход

Хората активно събират информация, която е релевантна на решенията им. Информацията от средата постъпва през сетивата и се преработва (кодира) за съхранение по системен и вероятно йерархичен начин с цел по-късно използване. След това се декодира и се комбинира с друга налична информация, така че действието може да се ръководи интелигентно (Hunt, 1978; 1980).

1.1.3 Флуидна и кристализирала интелигентност

Р. Кетъл разграничава два типа интелигентност (Cattell, 1940; 1963). Кристализиралата интелигентност се отнася до уменията или познанията, формирани по време на обучение или натрупване на опит, докато флуидната интелигентност означава способността на човек да се адаптира към нови ситуации. Кристализиралата интелигентност отразява житейския опит, а флуидната - вродените способности. В този смисъл интелигентността отразява или наследствеността, или възпитанието в

зависимост от гледната точка на човека (в превод на б.е. е по Mutafova, 2007).

В съвременно изследване се представя значимостта на емоционалната интелигентност за поведението на личността (Stoyanova, 2010).

Умствената и емоционалната интелигентност на учителите е важна за стиловете им на взаимодействие в класна стая с ученици; за самооценката на учителите и креативността на учениците (Goleman, 2000; Mutafova, 2014; Stamatov, 2015; Sternberg, 1999; 2003).

1.1.4. Възгледи в психосоциалната теория на Ериксън за 7-12 годишни ученици

В психосоциалната теория на Ериксън, личността се развива през целия си живот (Erikson, 1963; 1968). Оптимизмът и успешната реализация на човешкия потенциал е в основата на неговите възгледи за психосоциалното развитие. Развитието следва епигенетичен принцип - „всичко, което расте, има основен план, определена основа и от нея произтичат останалите части, всяка от които има точно определено време на господство, докато всички части се съберат във функционираща цялост“ (Erikson, 1963; 1968).

Според психосоциалната възрастова периодизация 7-11 годишните ученици са в психосоциалния стадий „Усърдие срещу малоценност“. Те проявяват усърдие и се интересуват от същността и функциите на нещата, когато хората, които ги отглеждат и учителите ги подкрепят, окуражават и им внушават увереност (тази стратегия стимулира усърдието и самооценката им). 12 годишните ученици са в психосоциалния стадий „Самоличност срещу объркване на

ролите“. Те развиват цялостно и съгласувано виждане за себе си и успяват да си изградят „концентрирана, единна и съгласувана“ самоличност, като опитват много нови роли, докато се ангажират с романтични връзки, избор на професия и типични за възрастните занимания. Креативността на 12 годишните ученици се стимулира от стратегията на хората, които ги отглеждат и на учителите да ги подкрепят, окуражават и да им внушават увереност (Erikson, 1963; 1968).

1.1.5 Подход в теорията за чертите

Системите от черти, вариращи в различните ситуации на личността постоянно се развиват.

Възгледи за теорията за чертите

Олпорт разработва теория за чертите (Allport & Odbert, 1936). Възгледите на автора са, че личността си взаимодейства с околната действителност по различни интегративни равнища: условни рефлексии, навици, черти на личността, системи от черти, вариращи в различните ситуации и образуващи множественото “Аз” на личността като постоянно развиваща се, безкрайна интеграция на всички системи.

Олпорт изяснява проявлението на чертите на личността чрез включване пряко на “Аз”-образа на личността. Системата от общи черти на личността се актуализира, когато се намесва “Аз”-образа (при непосредствено отношение на реализираната дейност от самата личност); пряко корелира с основни стремежи и интереси у личността (при възникнала достатъчно висока мотивация) (Allport & Odbert, 1936).

Положителен е опитът на Олпорт да въведе понятието “личностна диспозиция”. Като неповторимо единство на няколко слети черти, личностните диспозиции са в основата на “Аз”-образа на личността. В този смисъл Олпорт обособява като черти самопознанието, функционалната устойчивост (Allport & Odbert, 1936).

Пет-факторна теорията

Според пет-факторната теория пет-те фактора са представени от група взаимосвързани черти (Cattell, 1945a; Eysenck, 1986):

1. Невротизъм - N - представлява общата тенденция на индивида да преживява негативни афекти, като страх, тъга, гняв, вина. Мъжете и жените с по-високи стойности на невротизъм са по-склонни да развият ирационални идеи, по-трудно контролират импулсите си и се справят по-зле от другите със справянето със стреса (тревожност, враждебност, депресия, стеснителност, импулсивност, уязвимост).

2. Екстраверсия - E - топлота, общителност, асертивност, активност, търсене на вълнения, позитивни емоции.

3. Отвореност за нов опит - O - означава любознателност, свързана с творческото мислене: фантазия, естетика, чувства, действия, идеи, ценности.

4. Сътрудничество - A - този индивид е алтруистичен, емпатичен и готов да помогне на другите, като вярва, че и те ще му помогнат. Противоположните са опозиционно настроени хора, конфликтни, по-скоро конкурентни,

отколкото кооперативни : доверие, откровеност, алтруизъм, съгласие, скромност, деликатност.

5. Съзнателност - С - тя е това, което в голяма степен се описва с понятието характер; съзнателните хора са благонадеждни, консистентни и в крайните си фази те са пунктуални : компетентност, организираност, отговорност, стремеж към постижение, самодисциплина, предпазливост .

16 факторната теория на Кетел

Структурата на личността според Кетел се определя от две променливи - личностна структура и ситуационни условия. Факторната структура съдържа 16 общи, основни, надситуативни и релативно устойчиви във времето фактори (биполярни дименсии) (Cattell, 1943; 1945a,b).

1.1.5.4 Теорията на Айзенк

Айзенк разработва личностна теория базирана на три дименсии : интроверсия-екстраверсия, невротичност и психотичност (Eysenck, 1981; 1986).

1.1.6 Подходът в теорията за социалното научаване

1.1.6.1 Основни принципи в теорията за социалното научаване

Разработвайки теорията си за “Аз”-ефективността от перспективата на теорията за социалното учене, Бандура разграничава очакванията за ефективност от очакванията за резултата (Bandura, 1973; 1986; Buskist & Gerbing, 1990). Очакването за ефективност е убеждението, че човек може успешно да извърши дадено действие. То е преценка за личната ефективност, а очакването за резултата е оценката, че дадено действие ще доведе до определен резултат, т.е. първото е убеждението в личната компетентност, а второто - убеждението в собствената среда. Така чувството за безуспешност може да е резултат или от ниска “Аз”-ефективност, или от възприемане на социалната система като неотзивчива към действията на човека (Bandura, 1973; 1986; Buskist & Gerbing, 1990).

Според Бандура “Аз”-ефективността и очакванията за нея варират по три основни измерения: обхват (т.е. трудността или предизвикателството, което човекът е готов да посрещне); сила (или съпротивляване на оборващия опит, т.е. убежденията на човека, че може да се справи със задачата) и всеобщност (или относителната степен на специфичност) (Bandura, 1973; 1986; Buskist & Gerbing, 1990).

1.1.7 Хуманистичен подход

Маслоу и самоактуализацията

Маслоу определя самоактуализацията, в смисъл, че “човек трябва да бъде онова, което може да бъде (Buskist &

Gerbing, 1990; Malsow, 1943). Понятието “самоактуализация” според Маслоу разкрива активността, инициативността на индивида в свойствения за него момент на самодвижение. Вътрешното израстване на индивида като интегрална личност е в основата на така наречения “личностен синдром” (Buskist & Gerbing, 1990; Malsow, 1943). Въвеждането от Маслоу на това понятие е опит за преодоляване на недостатъците на “теорията на чертите”, свързана с един от подходите в психологията на личността. “Личностният синдром” е система от свойства на личността представляващи различни способности за достигане на определена цел; притежава взаимноизменяеми симптоми чрез съпротивление на изменение, възстановяване след изменение, вътрешна свързаност, колебания на синдрома и др. (Buskist & Gerbing, 1990; Malsow, 1943). В този смисъл се затваря цикълът на самоорганизация на личностният синдром. Той се проявява като самоорганизираща се система. Така той участва в процеса на самопознанието и саморазвитието на личността (Buskist & Gerbing, 1990; Malsow, 1943).

Възгледи за самоактуализацията според Роджърс

В основата на “вътрешното израстване” на индивида е общуването с другите хора, изградено на база на топлина и доброжелателство. Самопознанието на личността според Роджърс се реализира чрез емпатията (Rogers, 1959; 1961). В процеса на общуването със себе си и с другите в известен смисъл личността се дистанцира от своето “Аз”. Личността се “обръща” към своето “Аз”. Вчувстването, съпреживяването (емпатията) към другите се пренасочва, като обектът на влияние прераства в личност, който се саморазвива (в съответствие със собствените си

възможности). Автентичното поведение на личността се обуславя от ефективното функциониране на системите “Аз и другите” и “Аз и Аз”. Според Роджърс, често хората имат неправилна представа за себе си - така гъвкавата самооценка е необходимо условие за безболезнено приспособяване на индивида към постоянно променящите се условия (Rogers, 1959; 1961). Особена е заслугата на видния психотерапевт, че изследва и анализира самосъзнанието и самооценката, функциите им за развитие на личността (Rogers, 1959; 1961).

1.2 Възгледи за възрастовите характеристики на 11-12 годишни ученици

Възгледите на Ериксън за психосоциалното възрастово развитие на 7-12 годишните ученици са относно ролята на подкрепата и внушението за увереност от хората, които ги отглеждат и от учителите им. 7-12 годишните ученици са креативни, интересуват се от същността на нещата, участват активно в разнообразни дейности и се развиват успешно, ако получават уважение и ги насърчават (Erikson, 1968).

1.3 Дефиниция на самооценката

Самооценката обезпечава йерархизацията на знанията на човека за себе си. Изучаването на взаимовръзката между самооценката и комуникативните стратегии показва, че лицата с ниска самооценка се ориентират в общуването към защита от критика и несъгласие. Те разглеждат задачите за социално взаимодействие като трудни; предпочитат да

получават информация и се затрудняват в изразяване на себе си. Относно стратегиите на поведение в ситуации на предварително създадена лоша репутация пред другите, лицата с висока самооценка не се съобразяват със създаденото за тях мнение и са способни да развият поведения, с които да накарат хората да ги възприемат в положителен аспект (Velichkov, 1989, p.p. 59 - 63; Orakova, 2000, p. 59).

1.4 Възгледи за когнитивната и регулативна функция на самооценката на 7-12 годишни ученици

Изследванията показват, че лицата с висока самооценка запомнят и използват релевантна на “Аз”-а информация по-често след успех, докато лицата с ниска самооценка я използват след неуспех. Лесната податливост на реакции на заучена безпомощност при лицата с ниска самооценка се дължи на активирането на самооценъчни данни с негативно съдържание, при което се получава силно генерализиране на неуспеха и отказ от активно справяне с него. Така самооценката, чрез активираната и преработвана с нейна помощ информация, е когнитивен регулатор на личната компетентност и ресурси, които човек може да вложи при дадени обстоятелства. Системата от самооценки на личността получава свойството да се самоподдържа и трудно се поддава на изменение (Mutafova, 2015; Orakova, 2000, p.60; Velichkov, 1989).

ГЛАВА ВТОРА: ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ПРОГРАМА

2.1 Цел, задачи и хипотези на изследването

2.1.1 Цел

В съвременната образователна практика се актуализира проблема за връзката между самооценката и самоконтрола на учениците от 7-12 години.

Целта на дисертацията е да се изследват връзките между различните нива на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрол на учениците от 7-12 години.

2.1.2 Задачи

1. Създаване на условия за провеждане на изследването на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрол на учениците от 7-12 години.
2. Осигуряване на необходимия брой изследвани лица за голяма представителност.
3. Да се осигури информирано съгласие от директора, родителите и учениците от 7-12 години за провеждане на изследването.
4. Да се изследва глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на самоконтрол на учениците от 7-12 години.
5. Да се изследва самоконтрола на учениците от 7-12 години.

6. Да се съпоставят данните на момчетата и момичетата по личностните скали за глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрол на учениците от 7-12 години.

2.1.3 Хипотези

Хипотеза 1: Нивото на самоконтрол на 7-12 годишни ученици е свързано с нивото на глобална им самооценка (самоподценяване и самоуважение).

Хипотеза 2: Възрастта и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета са свързани, т.е. с нарастване на възрастта им, намалява нивото на самоподценяването им.

Хипотеза 3: Глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици не зависи от пола им.

Хипотеза 4: Нивото на самоконтрол на учениците от 7-12 години не е свързано с пола им.

Хипотеза 5: Средното ниво на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) се проявява у 7-12 годишните ученици независимо от възрастта и пола им.

2.2 Предмет на изследването и изследвани лица

2.2.1 Предмет на изследването

Предмет на изследването е глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и самоконтрол на учениците от 7-12 години.

2.2.2 Изследвани лица

Изследваните лица са 120 ученици на възраст от 7 до 12 години. 65 от тях са момчета и 55 момичета. 24 от момчетата и 22 от момчетата са на 7 годишна възраст. 21 от момчетата и 43 от момчетата са на 12 годишна възраст.

Изследването е проведено през месец май 2016 година. По населено място и училище данните за изследваните лица са както следва: От с. Дамяница, община Сандански, област Благоевград, ОУ "Св. Св. Кирил и Методий" са 22 момчета и 14 момичета на 12 годишна възраст; от гр. Ихтиман, Софийска област, СОУ „Христо Ботев“ са 9 момчета (като 3 са на 12 годишна възраст и 7 са на 7 годишна възраст) и 7 момичета (като 2 са на 12 годишна възраст и 5 са на 7 годишна възраст); от гр. Дупница, област Кюстендил, ОУ „Неофит Рилски“ са 33 момчета (като 17 са на 12 годишна възраст и 16 са на 7 годишна възраст) и 34 момичета (като 15 са на 12 годишна възраст и 19 са на 7 годишна възраст).

2.3 Методически инструментариум

2.3.1 Методи за провеждане на изследването

Изследването е осъществено по тестови метод, като са приложени методиките:

1. Скала за изследване на глобалната самооценка, създадена от Rosenberg (1965), адаптирана от И. Пенева и С. Стоянова (Peneva & Stoyanova, 2011). Скалата е предназначена за оценката на отношението на човека към притежаваните качества и способности. Състои се от 10 твърдения, отразяващи позитивната или негативната

ориентация на личността към себе си. Скалата за отговори е ординална - 4 степенна, със следните означения: 1 - „напълно несъгласен“, 2 - „несъгласен“, 3 - „съгласен“, 4 - „напълно съгласен“. Скалата включва два фактора, измерващи съответно нивото на личностно самоуважение и самоподценяване (Приложение 2).

2. Скала за изследване на самоконтрола (Приложение 3).

2.3.2 Методи за обработка и анализ на изследването

Статистическата обработка на резултатите е реализирана с програма SPSS v.20. като са използвани статистическите методи:

1. Статистическа процедура Т-тест (Independent Samples T-Test).
2. Линеен регресионен анализ (Linear Regression Analysis).
3. Хи-квадрат анализ (Chi-Square Analysis).

ТРЕТА ГЛАВА: АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

При анализа на резултатите от самооценката на 7-12 годишни момчета по скалата за изследване на глобалната самооценка, създадена от Розенберг (1965), адаптирана от И. Пенева и С. Стоянова (Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova & Peneva, 2014).

Фигура № 1: Резултат от ниво на глобалната самооценка на 7-12 годишни момчета в %

Анализът на резултатите от статистическата процедура линеен регресионен анализ представи данни, за проверка на хипотеза 1, т.е. самоконтрола на 7-12 годишните ученици са свързани с нивата на глобалната им самооценка (самоподценяване и самоуважение). Това е в съответствие с

теории и изследвания за самоконтрола , на самооценката и на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Условно са приети следните означения:

R^2 - коефициент на детерминация;

R - коригиран коефициент на детерминация;

B - регресионен коефициент;

Sig - равнище на значимост на регресионните коефициенти.

В таблица 1 са представени резултати от прилагане на статистическата процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между глобалната самооценка на 7-12 годишни ученици и самоконтрола им (коефициентът на корелация между променливите (R), коефициентът на детерминация (R square) и стандартната грешка на оценката Std. Error of the Estimate).

Таблица 1: Резултати от прилагане на статистическата процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между глобалната самооценка на 7-12 годишни ученици и самоконтрола им.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.208 ^a	.043	.035	6.148

a. Predictors: (Constant), общ_бал_самооценка
b. Dependent Variable: общ_бал_самоконтрол

Изчисленият корелационен коефициент R е 0.208, което показва слаба зависимост между глобалната самооценка на 7-12 годишни ученици и самоконтрола им. Корелационният коефициент, повдигнат на квадрат - R^2 (R Square) = 0.043 показва, че 4.3% от резултатите относно самоконтрола им зависят от глобалната самооценка.

В таблица 2 са онагледени резултати от приложена статистическа процедура еднофакторен дисперсионен анализ (One Way ANOVA или F-критерий на Фишер) за проверка на адекватността на линейния регресионен модел.

Таблица 2: Резултати от приложена статистическа процедура еднофакторен дисперсионен анализ (One Way ANOVA или F-критерий на Фишер) за проверка на адекватността на линейния регресионен модел
ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	201.291	1	201.291	5.325	.023 ^a
Residual	4460.676	118	37.802		
Total	4661.967	119			

a. Predictors: (Constant),

общ_бал_самооценка

b. Dependent Variable: общ_бал_

самоконтрол

От таблица 2 може да се приеме, че линейният регресионен модел не е адекватен. Основание за това дава равнището на значимост на F - критерия, означено като $p(F)$ ($p(F)=0.023$ при ниво на значимост 0.05). Следователно се приема нулевата хипотеза и моделът не е статистически значим.

В таблица 3 е представена информация за стойността на параметрите и тяхната статистическа значимост от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установена връзка между самоконтрола на 7-12 годишни ученици и нивото на глобалната им самооценка (самоподценяване и самоуважение). Това е в съответствие с теории и изследвания за самоконтрола, на самооценката и на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2007; 2014; 2015; Orakova, 2000; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Таблица 3: Резултати от коефициенти от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между самоконтрола на 7-12 годишни ученици и нивото на глобалната им самооценка (самоподценяване и самоуважение).

Coefficients³

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error			
1 (Constant)	9.732	5.123		1.900	.060
общ_бал_самоценка*	.406	.176	.208	2.308	.023

a. Dependent Variable:
общ_бал_самоконтрол**

Забележка:

*общ_бал_самоценка - Глобална самооценка на 7-12 годишни ученици.

** общ_бал_тв_характеристики - Общ бал самоконтрол на 7-12 годишни ученици.

Зависимостта между двете променливи е правопрпорционална и при нарастване на бала на

независимата променлива глобална самооценка, балът на зависимата променлива нараства.

Анализът на резултатите от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между общия бал на самоподценяването на 7-12 годишни ученици и общия бал на самоконтрола им показва, че корелационният коефициент R е 0.004, т.е. има слаба корелация (Таблица 4).

Таблица 4: Резултатите от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между общия бал на самоподценяването на 7-12 годишни ученици и общия бал на самоконтрола им.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.004 ^a	.000	-.008	6.286

a. Predictors: (Constant), самоподценяване

b. Dependant variable - общ_бал_самоконтрол

Информация за статистическата значимост на регресионния модел е представена в таблица 5. Емпиричната стойност на F-критерия на Фишер (0.002) и съответстващото

му равнище на значимост ($p=0.967$) показват, че модела не е значим.

Таблица 5: Резултати от приложена статистическа процедура еднофакторен дисперсионен анализ (One Way ANOVA или F-критерий на Фишер) за проверка на адекватността на линейния регресионен модел

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	.068	1	.068	.002	.967 ^a
Residual	4661.899	118	39.508		
Total	4661.967	119			

a. Predictors:

(Constant),

самоподценяване

b. Dependent Variable: общ_бал_

самоконтрол

В таблица 6 са представени коефициентите от приложената статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между променливите.

Връзката между общия бал на самоподценяването и общия бал на самоконтрола на 7-12 годишни ученици е обратно пропорционална, т.е. с нарастването на общия бал на

самоподценяването намалява общият бал на самоконтрола им.
(Таблица 6)

Таблица 6: Резултати от коефициенти от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка

Coefficients³

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
1 (Constant)	21.600	2.875		7.512	.000
Самоподценяване*	-.009	.224	-.004	-.041	.967

a. Dependent Variable:
общ_бал_самоподценяване**

Забележка:

* Самоподценяване - Общ бал самоподценяване на 7-12 годишни ученици.

** общ_бал_ - Общ бал самоконтрол на 7-12 годишни ученици.

В таблица 7 са представени резултати от прилагане на статистическата процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между общия бал на самоуважението на 7-12 годишни ученици и общия бал на самоконтрола им (коэффициентът на корелация между променливите (R), коэффициентът на детерминация (R square) и стандартната грешка на оценката Std. Error of the Estimate).

Таблица 7: Резултати от прилагане на статистическата процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между общия бал на самоуважението на 7-12 годишни ученици и общия бал на самоконтрола им.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.282 ^a	.079	.072	2.309

a. Predictors: (Constant), общ_бал_самоконтрол
 b. Dependent variable, общ_бал_самоуважение

Изчисленият корелационен коефициент R е 0.282, което показва слаба зависимост между общия бал на самоуважението на 7-12 годишни ученици и общия бал на

самоконтрола им. Корелационният коефициент, повдигнат на квадрат - R^2 (R Square) = 0.079 или 7.9% е зависимостта между двете променливи.

Таблица 8: Резултати от приложена статистическа процедура еднофакторен дисперсионен анализ (One Way ANOVA или F-критерий на Фишер) за проверка на адекватността на линейния регресионен модел

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	54.318	1	54.318	10.186	.002 ^a
Residual	629.274	118	5.333		
Total	683.592	119			

a. Predictors:

(Constant),

общ_бал_самоконтрол

b. Dependent Variable:

общ_бал_самоуважение

Може да се приеме, че моделът е статистически значим от представените в таблица 8 емпиричната стойност на F-критерия на Фишер (10.186) и съответстващото му плавнише на значимост ($p=0.002$)

Информация за стойността на параметрите на функцията и тяхната статистическа значимост е представена в таблица 9.

Таблица 9: Резултати от коефициенти от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзка между общия бал на самоуважение на 7-12 годишни ученици и на самоконтрола им.

Coefficients³

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	14.039	.757		18.557	.000
общ_бал_самоконтрол*	.108	.034	.282	3.191	.002

a. Dependent Variable:

самоуважение **

Забележка:

* самоуважение - Общ бал самоуважение на 7-12 годишни ученици.

** общ_бал_самоконтрол - Общ бал самоконтрол на 7-12 годишни ученици.

Връзката между двете променливи е правопрорционална и при нарастване на общия бал на независимата

променлива самоуважение, общия бал по зависимата променлива самоконтрол нараства (Таблица 9).

За доказване на хипотеза 2, т.е. за връзката между възрастта и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета е реализиран регресионен анализ.

Проявиха се някои тенденции, свързани с равнището на съответни статистики.

Корелационният коефициент R е 0.282. Това означава, че връзката между двете променливи е правопрпорционална - с увеличаване на възрастта намалява и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета. Връзката е слаба по сила - под границата 0.3. Коефициентът на детерминация (R Square) е равен на 0.079, т.е. само 7.9% от нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета зависи от възрастта им. Процентът е малък, което показва, че има по - важни фактори от възрастта, от които зависи нивото на самоподценяването на 7-12 годишните момчета (Таблица 10).

Таблица 10: Резултати от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за връзката между възрастта и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета (коефициентът на корелация между променливите (R), коефициентът на детерминация (R square) и стандартната грешка на оценката Std. Error of the Estimate).

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.282 ^a	.079	.065	.461

a. Predictors: (Constant), самоподценяване

b. Dependent Variable: възраст

Можем да приемем, че линейният регресионен модел е адекватен, като основание за това ни дава равнището на значимост на F - критерия, означено като p (F). То има стойност 0.023 и е по - малко от грешката $\alpha = 0.05$, въз основа на което се приема за вярна алтернативната хипотеза. Тя е, че моделът представя задоволително връзката между двете променливи и можем да приемем, че е адекватен (Таблица 11).

Таблица 11: Резултати от приложена статистическа процедура еднофакторен дисперсионен анализ (One Way ANOVA или F-критерий на Фишер) за проверка на адекватността на линейния регресионен модел

ANOVA^a

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	1.157	1	1.157	5.439	.023 ^b
Residual	13.397	63	.213		
Total	14.554	64			

a. Dependent Variable: възраст

b. Predictors: (Constant), самоподценяване

Таблица 12 представя коефициентите от приложената статистическа процедура линеен регресионан анализ за установяване на връзка между променливите.

Таблица 12: Коефициенти от приложена статистическа процедура линеен регресионен анализ за установяване на връзката между възрастта и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета

Coefficients³

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95.0% Confidence Interval for B	
	B	Std. Error				Lower Bound	Upper Bound
1 (Constant)	12.307	.283		43.559	.000	11.742	12.871
Самоподценяване*	-.053	.023	-.282	-2.332	.023	-.098	-.008

a. Dependent Variable: възраст**

Забележка:

* Самоподценяване - Общ бал ниво на самоподценяване на 7-12 годишни момчета

** възраст - Възраст

Връзката между променливите е обратнопропорционална.

За доказване на хипотеза 3, т.е., че глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици не зависи от пола им е реализирана статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test).

Проявените тенденции, свързани с равнището на съответни статистики са онагледени с таблица 13, таблица 14, таблица 15, таблица 16, таблица 17 и таблица 18.

Таблица 13: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоподценяване на 7-12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоподценяване	Момчета	65	12.23	2.548	.316
	Момичета	55	13.02	2.564	.346

Таблица 14: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяване на 7-12 годишните ученици и пола им

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	.000	.989	1.682	118	.095	-.787	.468	1.715	.140
самоподценяване Equal variances not assumed			1.681	114.499	.095	-.787	.468	1.715	.140

Анализът на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяване на 7-12 годишните ученици и пола им прояви $p = 0.095$, т.е.

обратнопропорционална връзка (доказано отсъствие на зависимост) (таблица 13 и таблица 14).

Таблица 15: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоуважението на 7-12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	pol	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоуваж ение	Мом чета	65	16.42	2.046	.254
	Мом ичет а	55	16.29	2.773	.374

Таблица 16: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 7-12 годишните ученици и пола им

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	.776	.380	.282	118	.778	.124	.441	.748	.997

Анализът на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 7-12 годишните ученици и пола им прояви $p = 0.778$, т.е. обратнопропорционална връзка (доказано отсъствие на зависимост) (таблица 15 и таблица 16).

В таблица 17 са представени резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици и пола им, които показват незначителни разлики в средните стойности.

Таблица 17: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
общ_бал_са мооценка	Момчета	65	28.65	3.189	.396
	Момичета	55	29.31	3.214	.433

В таблица 18 са представени подробни резултати от статистическата процедура Т-тест относно отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици и пола им.

Таблица 18: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances

F	Sig.	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
						Lower	Upper
1.131	.261	118	.261	-.663	.586	1.824	-.498

Equal

общ_бал_са
мооценка
assu
med

Анализът на резултатите от таблица 18 относно отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 7-12 годишните ученици и пола им прояви $p = 0.264$, т.е. обратнопропорционална връзка (доказано отсъствие на зависимост).

За прецизиране на резултатите от реализираната статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) на 7-12 годишните ученици относно факта, че глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) не зависи от пола им, е приложен Т-тест на 7-11 годишни ученици (таблица 19, таблица 20, таблица 21, таблица 22, таблица 23, таблица 24) и за 12 годишни ученици (таблица 25, таблица 26, таблица 27, таблица 28, таблица 29, таблица 30).

Таблица 19: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоподценяването на 7-11 годишните ученици и пола им

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоподценяване	Момчета	22	13.23	2.202	.470
	Момичета	24	13.79	2.570	.525

Таблица 20: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяването на 7-11 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	.657	.422	.706	44	.480	-.564	.709	-1.993	.864
Unequal variances			.822	43.4	.427	-.564	.704	-1.984	.855

От анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се показва отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяването на 7-11 годишните ученици и пола им ($p = 0.430$).

Таблица 21: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоуважението на 7-11 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоуважение	Момчета	22	16.36	2.194	.468
	Момичета	24	16.08	2.653	.541

Таблица 22: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 7-11 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances

самоувержение

Equality of variances assumed

F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
							Lower	Upper
.213	.637	.378	44	.700	.280	.722	1.174	1.734

Equ
al
vari
ance
s not
assu
med

43.
56
5

69
7

.280

.716

1.1
62

1.7
23

При анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се показва отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 7-11 годишните ученици и пола им ($p = 0.700$).

Таблица 23: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-11 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean

общ_бал_са мооценка	Мом чета	22	29.59	3.305	.705
	Мом ичет а	24	29.88	3.455	.705

Таблица 24: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-11 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means
---	------------------------------

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	.086	.771	.284	44	.777	-.284	.999	2.297	1.729
variances not assumed			.285	43.914	.777	-.284	.997	2.293	1.725

При анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се прояви отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-11 годишните ученици и пола им ($p = 0.777$). Това съответства на теории и изследвания за самооценката на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Таблица 25: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоподценяването на 12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоподценяване	Момчета	43	11.72	2.585	.394
	Момчета	31	12.42	2.433	.437

Таблица 26: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяването на 12 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's
Test
for
Equality of
Variances

		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
няване М. самоподцене	Equal variances assumed	.034	.855	1.175	72	.244	-.698	.594	1.883	-.486
	Equal variances not assumed			1.187	67.005	.239	-.698	.588	1.873	-.476

От анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent

Samples T-Test) се показва отсъствие на статистическа зависимост между самоподценяването на 12 годишните ученици и пола им ($p = 0.244$).

Таблица 27: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоуважението на 12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
самоува жение	Мом чета	43	16.44	1.992	.304
	Мом ичет а	31	16.45	2.896	.520

Таблица 28: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 12 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
самоуважение ⁿ .	.406	.526	.017	72	.986	-.010	.568	1.142	1.122
								Equal variances assumed	1.200
				49.805	.987	-.010	.602	1.220	1.200
								Equal variances not assumed	

При анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се показва отсъствие на статистическа зависимост между самоуважението на 12 годишните ученици и пола им ($p = 0.986$).

Таблица 29: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 12 годишните ученици и пола им

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
общ_бал_са мооценка	Момчета	43	28.16	3.055	.466
	Момичета	31	28.87	2.997	.538

Таблица 30: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 12 годишните ученици и пола им

Independent Samples Test

Levene's Test for Equality of Variances

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
общ_med оценка ^М	.121	.729	.992	72	.325	-.708	.714	2.132	.715
				65.9	.323	-.708	.712	2.130	.713

При анализа на резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се прояви отсъствие на статистическа зависимост между глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 12 годишните ученици и пола им ($p = 0.325$).

За доказване на хипотеза 4, т.е., че самоконтролът на 7-12 годишните ученици не е свързан с пола им е реализирана статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test), при която се установи че няма зависимост. Това е в съответствие с теории и изследвания за самооценката и самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Таблица 31: Резултати от дескриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоконтрола и пола на 7-12 годишните ученици.

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
общ_бал_самоконтрол	Момчета	65	20.62	6.184	.767
	Момичета	55	22.51	6.248	.842

Таблица 32: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 7-12 годишните ученици

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
общ бал Equal _ varian самокон ces трол assum ed	.001	.976	1.664	118	.099	-1.894	1.138	4.148	-.360

Equal variances not assumed		1.662	114.341	.099	-1.894	1.139	4.151	.363
--------------------------------------	--	-------	---------	------	--------	-------	-------	------

Резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) демонстрираха отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 7-12 годишните ученици ($p = 0.99$).

За да се прецизира проявата на отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 7-12 годишните ученици се реализира Т-тест за 7-11 годишни ученици (таблица 33, таблица 34) и за 12 годишни ученици (таблица 35, таблица 36).

Таблица 33: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоконтрола и пола на 7-11 годишните ученици

Group Statistics

	пол	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
общ_бал_самоконтрол	Момчета	22	22.36	4.865	1.037
	Момичета	24	23.04	6.245	1.275

Таблица 34: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 7-12 годишните ученици

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
общ_бал самоконтрол	1.748	.193	.408	44	.685	-.678	1.661	4.026	2.670

Equal varian ces not assum ed			42.9 29	.68 2	-.678	1.643	3.99 2	2.6 36
--	--	--	------------	----------	-------	-------	-----------	-----------

- Доказа се отсъствието на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 7-11 годишните ученици ($p = 0.685$). Това съответства на теории и изследвания за самооценката и самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).
- От таблица 35 и таблица 36 чрез резултатите от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) се прояви отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 12 годишните ученици ($p = 0.126$).
- Таблица 35: Резултати от дискриптивна статистика (брой, средно аритметични и стандартни отклонения) между самоконтрола и пола на 12 годишните ученици

Group Statistics

	пол	N	Mea n	Std. Deviati on	Std. Error Mean
общ_бал_ самоконтрол	Мом чета	43	19.7 2	6.634	1.012
	Мом ичет а	31	22.1 0	6.321	1.135

Таблица 36: Резултати от статистическата процедура Т-тест за две независими извадки (Independent Samples T-Test) относно отсъствие на статистическа зависимост между самоконтрола и пола на 12 годишните ученици

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
общ_бал Equal _varian самокон ces трол assum ed	.065	.800	1.550	72	.126	-2.376	1.533	5.432	.680

Equal varian ces not assum ed			66.5 78	.12 3	-2.376	1.521	5. 4 12	.66 0
--	--	--	------------	----------	--------	-------	---------------	----------

За доказване на хипотеза 5, т.е., че средното ниво на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) се проявява у 7-12 годишните ученици независимо от възрастта и пола им е реализирана статистическата процедура X^2 - анализ (Хи-квадрат), при който се установи че няма зависимост между променливите.

Онагледяването на резултатите е представено в таблица 37 и таблица 38.

Таблица 37: Резултати от статистическата процедура X^2 - анализ, за установяване на значими различия по отношение на нивото на глобална самооценка и пола на изследваните лица.

pol * общ бал самооценка Crosstabulation

$X^2 = 24.337;$ $df = 15.$ $p = 0.60$	общ бал самооценка			Total
	Ниско	Средно	Високо	
пол Момч Count	11	51	3	65
ета % within pol	16.9%	78,5%	4,6%	100,0 %
Мои Count	8	44	3	55

чета % within pol	14,5%	80,0%	5,5%	100,0 %
Total Count	19	95	6	120
% within pol	15,8%	79,2%	5,0%	100,0 %

Забележка:

X^2 е емпирична стойност на X^2 -критерия на Пиърсън;
df - степени на свобода на разпределението от данни;
p - равнище на значимост на X^2 -критерия на Пиърсън.

От анализа на резултатите представени в таблица 37 следва, че не съществуват статистически значими различия по отношение на нивото на глобална самооценка и пола на 7-12 годишните ученици ($p=0.60$, което е по-голямо от 0.05).

Наблюдава се преобладаващо средно ниво на глобална самооценка както при момчетата (78.5%), така и при момичетата (80%) (Таблица 37).

Таблица 38: Резултати от статистическата процедура X^2 - анализ, за установяване на значими различия по отношение на нивата на глобална самооценка и възрастта на изследваните лица.

vazrast * общ бал самооценка Crosstabulation				
$X^2=24.018$; df= 15; p=0.65	общ бал самооценка			Total
		Средно	Високо	
	Ниско			

възраст 11	7-Count	7	36	3	46
	% within vazrast	15,2%	78,2 %	6,5%	100,0 %
12	Count	12	59	3	74
	% within vazrast	16,2%	79,7 %	4,1%	100,0 %
Total	Count	19	95	6	120
	% within vazrast	15,8%	79,2 %	5,0%	100,0 %

Забележка:

X^2 е емпирична стойност на X^2 -критерия на Пийърсън;
df - степени на свобода на разпределението от данни;
p - равнище на значимост на X^2 -критерия на Пийърсън.

Анализът на резултатите от проведената статистическата процедура X^2 - анализ, за установяване на значими различия между нивата на глобална самооценка и възрастта на изследваните лица, не установи статистически значими различия между променливите ($p=0.65$, което е по-голямо от 0.05) (Таблица 38). Установи се преобладаващо средно ниво на глобална самооценка, както при 7-11-годишните ученици (ниско -15.2 %, средно - 78.2 %, високо - 6.5%), така и при 12-годишните ученици (ниско - 16.2 %, средно - 79.7 %, високо - 4.1 %).

На основа на анализа на резултатите от статистическата процедура X^2 - критерий (Таблица 37 и Таблица 38) се доказва хипотеза 5, т.е. че средното ниво на

глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) се проявява у 7-12 годишните ученици независимо от възрастта и пола им.

Анализът на резултатите в изследването на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и самоконтрола на 7-12 годишните ученици потвърди хипотезите на изследването. Това е в съответствие с теории и изследвания за самооценката и самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014).

Прояви се преобладаващо средно ниво на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение), независимо от пола на изследваните ученици.

Самоконтролът на 7-12 годишните ученици се проявява у всички изследвани ученици индивидуално, независимо от пола им.

От изследването се актуализира проблема за нарастването на нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета с нарастване на възрастта им. Необходимо е 7-12 годишните момчета да се включват в разнообразни тренинги и обучения за понижаване на самоподценяването им.

1. Самоконтролът на 7-12 годишните ученици е свързан с нивото на глобалната им самооценка (самоподценяване и самоуважение). Хипотеза 1 се потвърди частично. Това е в съответствие с теории и изследвания за самооценката и самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2007; 2014; 2015; Orakova, 2000; Peneva & Stoyanova, 2011; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). Изследваните ученици са със самоконтрол и личностна компетентност (в собствените си Аз-идентификации и Аз-ефективност).

2. Възрастта и нивото на самоподценяване на 7-12 годишните момчета са свързани, т.е. с нарастване на възрастта им, намалява нивото на самоподценяването им. Хипотеза 2 се доказва. Това е в контекста на теории и изследвания на самооценката (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). Необходимост от одобрение, негативност в интерпретациите и нерелевантни поведенчески прояви са част от последствията на нарастването на самоподценяването на 7-12 годишните момчета.

3. Глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) на 7-12 годишните ученици не зависи от пола им. Хипотеза 3 се потвърди. Това съответства на теории и изследвания за самооценката на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). В контекста на регулативните и функции тя е в основата на релевантните или нерелевантни прояви на изследваните ученици и насочва вниманието им към себе си. Осъзнатост, релевантност и ефективност (в собствените си

Аз-идентификации и Аз-ефективност) са в основата на средното и високо ниво на самооценка .

4. Самоконтролът на 7-12 годишните ученици не е свързан с пола им. Хипотеза 4 се доказва. Това е в съответствие с теории и изследвания за самооценката и самоконтрола на личността (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). Изследваните ученици притежават ефективна самореализация.

5. Средното ниво на глобална самооценка (самоподценяване и самоуважение) се проявява у 7-12 годишните ученици независимо от възрастта и пола им. Хипотеза 5 се потвърди. Това съответства на теории и изследвания за самооценката (Rosenberg, 1965; Velichkov, 1989; Mutafova, 2015; Orakova, 2000; Stoyanova, 2010; Stoyanova & Peneva, 2014). Рефлексивност и релевантност на самооценката са част от Аз-ефективността им. Изследваните ученици проявяват личностна компетентност (в собствените си Аз-идентификации и Аз-ефективност) и ефективна самореализация.

Необходимо е включване в разнообразни психологични тренинги за повишаване на глобалната само-оценка, понижаване на самоподценяването и стимули-ране на вътрешния самоконтрол на 7-12 годишните ученици.

1. Разработен е теоретичен модел на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрола на 7-12 годишните ученици.
2. Реализиран е оригинален изследователски дизайн на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрола на 7-12 годишните ученици.
3. Задълбоченият дисертационен труд съдържа коректно коментиран съвременен статистически анализ на резултатите от изследването на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрола на 7-12 годишните ученици.
4. Разкрити са особености на връзките между нивата на глобалната самооценка (самоподценяване и самоуважение) и на самоконтрола на 7-12 годишните ученици, ценни за съвременната образователна практика.

1. Mutafova, M. & Kosina, D. (2017). Views of the Self-assessment and Self-control. Yearbook of Psychology Vol. 8/1. Blagoevgrad: University Press "Neofit Rilski", pp: 42-50.
2. Kosina, D. (2017). Views of Self-assessment. Applied Psychology and Social Practise. XVI International Scientific Conference. Varna: University Press „Chernorizec Hrabar“.
3. Kosina, D. (2018). Views of the Self-control. PhD students' session. Blagoevgrad: University Press “N. Rilski”.